

Fərdlərin sosial münasibətlərinin gizliliyinin təmin olunması problemləri

Nigar Axundova

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Bakı, Azərbaycan
axundovanigar96@gmail.com

Xülasə— Məqalədə sosial münasibətlərin cəmiyyətdəki rolu müəyyən edilmişdir. Cəmiyyətin qiymətləndirilməsində sosial münasibətlər mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Tədqiqatda sosial münasibətlərin analizində fərdi məlumatların rolu müəyyən edilmiş və bu məlumatların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üsulları şərh olunmuşdur.

Açar sözlər— sosial münasibətlər, fərdi məlumatlar, informasiya təhlükəsizliyi, link analiz.

I. GİRİŞ

Sosial münasibətlər dedikdə sosial qruplar və ya qrup üzvləri arasında iqtisadi, hüquqi, əxlaqi, siyasi, dini, etnik və digər sahələrdə baş verən münasibətlər nəzərdə tutulur. Sosial münasibət iki və daha çox şəxsin qarşılıqlı münasibətidir. Sosial münasibətlər sosial, mədəni və s. digər təsirlər kontekstində yaranır. Bu baxımdan insanlar, ailə üzvləri, həmkarlar və təşkilatlar arasındakı əlaqələri izləyə bilirik. Sosial münasibətləri aşkarlamaq üçün birinci addım fərdi məlumatların əldə olunması və analizidir. Sosial münasibətlərin analizində istifadə olunan fərdi məlumatların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi başlıca şərt hesab olunur.

II. SOSIAL MÜNASİBƏTLƏRİN TƏSNİFATI

Münasibətlərin öyrənilməsində ilkin şərt onların təsnifatlandırılmasıdır.

Münasibətlərin təsnifatı. Sosial münasibətlər statik və dinamik olmaqla 2 hissəyə bölünür. Statik əlaqələrə şəxsi münasibətlər (ailə münasibətləri) aid edilir. Bəzi münasibətlər isə statik deyillər, dəyişib inkişaf edə bilirlər. Belə münasibətlər dinamik münasibətlər adlanır. Bu münasibətlər qrupuna aşağıdakılar aid edilir:

- Peşəkar münasibətlər (Bərabərsəviyyəli: iş yoldaşı, qrup və ya sinif yoldaşı, həmkar; Üstsəviyyəli: müdir, direktor, nəzarətçi, müəllim, ekspert və s. Altsəviyyəli: İşçi, köməkçi, tələbə, şagird və s.
- Dostluq münasibətləri (yaxın dostlar və tanışlar)
- Qonşuluq münasibətləri,
- Gündəlik fəaliyyətlə əlaqəli münasibətlər (kurslar, idman klubları, istirahət, sağlamlıq, alış-veriş və s. ilə əlaqədar).

Bundan başqa, münasibətlər müddətinə (daimi və qısa müddətli), qanunla tənzimlənməsinə (rəsmi və ya qeyri-rəsmi), əlaqələrin gücünə (zəif və ya güclü) və digər xüsusiyyətlərinə görə təsnifatlandırılı bilər [1].

Zəif əlaqələrin gücü. Münasibətlər fərdlərin birlikdə keçirdikləri vaxt, yaxınlıq dərəcəsi və mövcud münasibətin intensivliyinə əsasən zəif və ya güclü olaraq fərqləndirilir.

Sosioloq Mark Granovetterin fikrincə, zəif əlaqələri birləşdirərək bizə maraqlı olan, lakin əldə edə bilmədiyimiz məlumatları əldə edə bilirik. Güclü əlaqələrlə bağlı problem ondan ibarətdir ki, onları qorumaq uzun vaxt və səy tələb edir. Danbar sayına əsasən, bir insan 150-dən çox sabit ictimai əlaqələri saxlaya bilməz [2]. Digər tərəfdən, zəif əlaqələri qorumaq çox böyük səy tələb etmir və biz 150-dən çox zəif əlaqələrə sahib ola bilirik. Məsələn, LinkedIn, Twitter və Facebooku göstərə bilirik. Bildiyimiz kimi, bu münasibətlərin çoxu zəif əlaqələrdir və minlərlə belə əlaqə mümkündür.

Belə ki, iki insan arasında güclü əlaqələr mövcud olduqda, adətən onlar eyni insanları tanıyır və eyni məlumatlara sahib olurlar. Lakin biri ilə zəif əlaqələriniz olduqda siz artıq eyni məlumatlara sahib olursunuz və fərqli insanları tanıyarsınız. Beləliklə, bu əlaqələr çata bilmədiyiniz məlumata çatmaq üçün körpü funksiyasını yerinə yetirir.

Zəif əlaqələr müəssisədə əməkdaşlığın əsaslarından biridir və bu günki yeni vasitələr əməkdaşların bu əlaqələri qurmasına imkan verir [3].

III. FƏRDİ MƏLUMATLAR

Sosial münasibətləri aşkarlamaq üçün ilk növbədə fərdlərin məlumatları əldə olunmalı və analizi aparılmalıdır. Fərdi məlumat dedikdə, hər hansı fiziki şəxsə (məlumat subyekti) aid məlumatlar başa düşülür. Fərdi məlumatlara yalnız şəxsin adı, soyadı, doğum yeri və doğum tarixi, şəxsiyyət vəsiqəsinin nömrəsi, yerləşmə məlumatları (ing. location data) və s. kimi dəqiq məlumatlar deyil, eyni zamanda fərdlərin fiziki, genetik, sosial, iqtisadi və s. xüsusiyyətlərinə aid məlumatlar da daxildir. Başqa sözlə desək, şəxsiyyət vəsiqəsi, vergi, sığorta nömrəsi, telefon nömrəsi, avtomobil nömrəsi, əmlak məlumatları, gəlir, təhsil, şəkil, video, səs yazıları, barmaq izləri, genetik məlumatlar və s. kimi şəxsi identifikasiya edə bilən bütün məlumatlar fərdi məlumatlar hesab olunur [4]. Bu məlumatları əldə etmək üçün

son illərdə daha çox sosial şəbəkə məlumatlarından istifadə olunur. Sosial şəbəkələr hər bir istifadəçinin gündəlik fəaliyyəti, davranışı, münasibətləri və s. haqqında məlumatları özündə birləşdiriyinə görə fərdləri təmsil edən ən effektiv vasitə hesab olunur. Heç bir digər məlumat mənbələri fərdlər haqqında belə ətraflı detalları təqdim etmir. Sosial şəbəkələrin analizində ən vacib problemlərdən biri şəbəkə üzvləri arasındakı əlaqələrin müəyyən olunmasıdır [5]. Əlaqələrin müəyyən olunmasında ən çox qraflar nəzəriyyəsinə əsaslanan link analizi metodundan istifadə olunur. Link analizi şəbəkə nəzəriyyəsində şəbəkə qovşaqları arasındakı əlaqələri müəyyən etmək və qiymətləndirmək üçün istifadə olunan məlumat təhlili üsuludur [6]. Bu əlaqələr insanlar, təşkilatlar, qruplar da daxil olmaqla müxtəlif növ obyektlər (qovşaqlar) arasında ola bilər. Link analizi cinayət fəaliyyətinin araşdırılması (firıldaqçılığın aşkarlanması, terrorizmə qarşı mübarizə və kəşfiyyat), informasiya təhlükəsizliyinin analizi, axtarışların optimallaşdırılması, marketinq tədqiqatları, tibbi tədqiqatlar və s. sahələrdə istifadə olunmaqdadır. Bu metod xüsusən veb əlaqələri, insanlar və təşkilatlar arasındakı əlaqələri vizuallaşdıraraq analiz olunmasını asanlaşdırır. Burada əsas məqsəd icmaların aşkarlanması, nüfuzlu aktorların müəyyən edilməsidir [7].

IV. FƏRDİ MƏLUMATLARIN TƏHLÜKƏSİZLİYİ

Fərdi məlumatları istifadə edərkən onların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi başlıca şərtidir. Bu səbəbdən, dövlətlər, təşkilatlar öz məlumat aktivlərinin onlar üçün dəyəri olan fərdi məlumatlarının qorunmasını təmin etməlidirlər. Bu isə informasiya təhlükəsizliyinə aid xüsusi bir sahədir. İnformasiya təhlükəsizliyinə fərdi, konfidensial və həssas məlumatların çap, elektron və s. digər formasına icazəsiz giriş, istifadə, yayılması, sui-istifadə, məhv edilmə, dəyişdirilmə və ya pozulmadan qorunma yol və vasitələri aid edilir. İnformasiya təhlükəsizliyini təmin etmək informasiya texnologiyalarının inkişafı səbəbindən olduqca çətinləşir. Təhlükəsizliyi təmin etmək üçün əvvəlcə fərdi məlumatların emalının təhlükəsizlik risklərini qiymətləndirən risk idarəetmə prosesi həyata keçirilir. Daha sonra müəyyən edilmiş riskləri aradan qaldırmaq üçün təhlükəsizlik tədbirləri işlənir. Bu tədbirlər təşkilati (məs., siyasət, prosedür) və texniki (məs., antivirus proqramlarının tətbiqi, ehtiyat sənədlərinin yaradılması və s.) tədbirlərə ayrılır. Məlumatların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün ilk növbədə məlumatın dəyərini müəyyən etmək lazım gəlir. Bütün məlumatlar bərabər deyil və buna görə də onların hamısı eyni dərəcədə qorunma tələb etmir. Bunun üçün ilk növbədə məlumatların təsnif olunması tələb olunur. Məlumatlar ictimai, daxili, konfidensial və məhdud (məs., PHI – protected health information) olmaqla üç sinifdə təsnifatlandırılır. İctimai məlumatlar geniş kütləyə açıqlanmaq üçün nəzərdə tutulmuş məlumatlardır. Bu məlumatlara misal olaraq ümumi faydalı məlumatlar, xəbərlər, tədqiqat nəticələri, press-relizlər və digər oxşar məlumatlar göstərmə bilərik. Daxili məlumatlar ictimaiyyətə açıqlanmayan, hər hansı təşkilatın daxili məlumatlarıdır. Bu siyahıya işçilərin telefon kitabçası, daxili veb səhifələr, siyasət, biznes plan və s. aiddir. Konfidensial məlumatlar həssas məlumatlar hesab olunur. Bu məlumatları yalnız səlahiyyətli şəxslərin əldə

etməsi mümkündür. Bu məlumatlara misal olaraq şəxsiyyət vəsiqəsinin nömrəsi, ünvan, bank məlumatları, biometrik məlumatları göstərmək olar. Məhdud məlumatlar isə yüksək həssaslığa malik məlumatlardır. Bu məlumatlara isə kredit kartının nömrəsi, parollar və s. kimi məlumatlar aiddir [8].

NƏTİCƏ

Tədqiqatda sosial münasibətlərin təsnifatı və analizi nəticəsində məlum olmuşdur ki, əhəlinin gündən-günə atran qrupları sosial şəbəkələrdən gündəlik həyatlarında istifadə etdiklərinə görə, sosial media məlumatları bir çox fərqli sahələrdə analiz olunduğu kimi, sosial münasibətlərin analizində də istifadə oluna bilər. Bu münasibətləri aşkarlamaq üçün link analizi metodunun səmərəliliyi göstərilib. Sosial münasibətlərin analizi və təsnifatından məlum oldu ki, sosial münasibətlər fərdi məlumatlarla sıx bağlıdır. Fərdi məlumatların geniş analizini aparmaqla sosial münasibətləri müəyyən etmək mümkündür. Buna görə fərdi məlumatların təhlükəsizliyi problemi sosial münasibətlərin aşkarlanması ilə sıx bağlıdır. Odur ki, sosial münasibətlərin aşkarlanmasından danışıqdan, ilk növbədə bu münasibətlərdə iştirak edən fərdlərin haqqında məlumatların toplanması və analizi əməliyyatları yerinə yetirilməlidir. Bu əməliyyatlarda isə fərdi məlumatların təhlükəsizliyi məsələləri öndə durur.

İSTİNADLAR

- [1] E. Berscheid “The greening of relationship science,” *American Psychologist*, 1999, 54(4), pp.260–266.
- [2] R. I. Dunbar “How many friends does one person need: Dunbars number and other evolutionary quirks,” 2010, *Fader and Fader limited*, 302 p.
- [3] M. Granovetter “The strength of weak ties,” *American Journal of Sociology*, 1973, vol. 78, pp. 1360–1380.
- [4] M. Bakhroum, B. C. Gallego, M.-O. Mackenrodt, G. Surblytė-Namavičienė (Eds.) “Personal data in competition, consumer protection and intellectual property law.” Springer, 2018.
- [5] A. Perer, I. Guy, E. Uziel, I. Ronen, M. Jacovi “Visual social network analytics for relationship discovery in the enterprise,” *Proceedings of the IEEE Conference on Visual Analytics Science and Technology*, 2011, pp. 71–79.
- [6] S. Shinde, A.Rajmane, “Link Analysis in Relational Databases using Data Mining Techniques,” *International Journal of Engineering And Computer Science*, 2014.
- [7] R.M. Əliquliyev, R.M. Əliquliyev, İ.Y. Ələkbərova “Elektron dövlət mühitində sosial münasibətlərin təhlükəsizliyi,” “İnformasiya təhlükəsizliyinin aktual multidissiplinar elmi-praktiki problemləri” IV respublika konfransı, 2018. s. 64-67.
- [8] Z. Skwarek, “Considerations on personal data security” *Information society*, 2016.

PROBLEMS OF ENSURING CONFIDENTIALITY OF SOCIAL RELATIONS OF INDIVIDUALS

Nigar Axundova

Institute of Information Technology of ANAS, Baku, Azerbaijan
axundovanigar96@gmail.com

Abstract – The article outlines the role of social relations in society. Social relations play an important role in the evaluation of society. The study identified the role of personal data in the analysis of social relationships and explained the ways in which these data can be protected.

Keywords – social relations, personal data, information security, link analysis.